

Tea Hagman

Kohti Kokonaista

Henkilökohtaisuus teatteriesityksen rakentamisen välineenä

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Teatteri-ilmaisun ohjaaja

Esittävän taiteen koulutusohjelma

Opinnäytetyö

12.5.2017

Tekijä Otsikko Sivumäärä Aika	Tea Hagman Kohti Kokonaista – henkilökohtaisuus teatteriesityksen rakentamisen välineenä 30 sivua + 2 liitettä 12.5.2017
Tutkinto	Teatteri-ilmaisun ohjaaja
Koulutusohjelma	Esittävän taiteen koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	
Ohjaaja	FM Tuuja Jänicke
<p>Tämä opinnäytetyö käsittelee henkilökohtaisuutta teatteriesityksen rakentamisen välineenä. Se tutkii, miten henkilökohtainen näkökulma toimii taiteellisen työn lähtökohtana ja työtapana. Opinnäytetyö kysyy, miltä henkilökohtaisen elämäntarinan kertominen esityksen käyttöön tuntuu ja mitä kokemuksia oman tarinan näkeminen valmiissa esityksessä herättää subjektiivisesta näkökulmasta. Työssä tutkitaan myös, miltä dokumentaarisen, elämäneräillisen materiaalin äärellä työskentely ja oikeiden ihmisten esittäminen herättää esiintyjissä sekä miltä oman elämäntarinsaan tutkiminen esityksen materiaalina koetaan esiintyjän näkökulmasta.</p> <p>Pohjana opinnäytetyölle on tekijän oma taiteellinen lopputyö <i>Kokonainen</i>, jota varten haastateltiin viittä taustaltaan erilaista naista. Tämän esityksen prosessia käsitellään yhdessä rinnakkain tätä tutkimusta varten naisille tehtyjen kokemushaastattelujen ja työryhmälle tehdyn kyselyn pohjalta.</p> <p>Opinnäytetyö koostuu viidestä eri osasta. Ensimmäisessä osassa määritellään esityksen kannalta merkittävimmät käsitteet: dokumenttiteatteri, devising ja omaelämäkerrallisuus. Toisessa osassa esitellään tässä työssä käytetyt menetelmät. Kolmannessa osassa esitellään projektin alkuidea ja suunnittelutyö sekä kuvataan esitystä varten tehtyjen haastattelutilanteiden kokemuksia. Neljännessä osassa prosessoidaan harjoituskautta yhdessä työryhmän kokemusten kanssa. Viidennessä osassa tarkastellaan työryhmän kokemuksia esitystilanteista, työskentelyn esiintyjiin jättämiä vaikutuksia sekä tarinsaan kertoneiden katsomis- ja kokemus- ja valmiista esityksestä.</p> <p>Opinnäytetyössä käy ilmi, että henkilökohtaisten elämäntarinoiden kertominen ja niiden esittäminen, sekä oman tarinsaan katsominen koetaan positiivisesti. Henkilökohtaisuus voidaan nähdä toimivana lähtökohtana myös työryhmälähtöiseen työskentelyyn.</p>	
Avainsanat	henkilökohtaisuus, omaelämäkerrallisuus, dokumenttiteatteri, devising

Author Title Number of Pages Date	Tea Hagman Towards the Whole – the Personal as a Tool for Creating a Theatre Production 30 pages + 2 appendices 12 May 2017
Degree	Bachelor's Degree
Degree Programme	Degree Programme in Performing Arts
Specialisation option	Drama instructor
Instructor	Tuuja Jänicke, FM
<p>This thesis examines the personal a tool for creating and building a theatre-production. The thesis conducts research on how the personal perspective works as a starting point for an artistic work and the way of working. The thesis asks, what does it feel like to tell the personal life story for a theatre-production and what kind of experiences come with it from a subjective perspective to see one's own story in a final production. In this thesis, it's also examined how does it feel to work with a documentary, autobiographical material and to perform the real, existing people on stage, and how does it feel to explore ones' own life story as a material for the performance from a performer's point of view.</p> <p>The basis for this thesis is its author's own artistic final work <i>Kokonainen</i> for which five women from different backgrounds were interviewed. This production process is handled together with a second round of interviews of the women's experiences and an inquiry made for the workgroup.</p> <p>The thesis consists of five different parts. The first part defines the most significant concepts from the production's point of view: the documentary theatre, devising and autobiographical aspects. The second part introduces the methods used in this work. The third part focuses on the project's initial idea and planning work, and there's also women's experiences described from the interviews made for the production. In a fourth part, the training season is processed together with the experiences of the workgroup. The fifth part consists of the workgroup's experiences viewed from their perspective of the performances and effects that work left on them, and also the storytellers' experiences of viewing the final production.</p> <p>The conclusion of this thesis is that telling personal, autobiographical stories and performing them and also viewing one's own story on stage are perceived positively. The personal could be seen as a functional base for the devised way of working for this kind of production.</p>	
Keywords	personal, autobiographical, documentary theatre, verbatim theatre, devising

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Työskentelyn lähtökohdat	2
2.1	Dokumenttiteatteri	2
2.2	Devising	3
2.3	Omaelämäkerrallisuus	4
3	Menetelmät	6
4	Kokonainen, ideasta kohti esitystä	7
4.1	Idea idullaan ja ensimmäiset askelmerkit	7
4.2	Kohtaamiset (koko)naisten kanssa	8
4.3	Naisten reflektioita haastattelutilanteesta	10
4.4	Ensiaskleet	13
5	Harjoituskausi	15
5.1	Kohti Kokonaista	15
5.2	Työryhmän henkilökohtainen materiaali	17
5.3	Materiaalien välinen dialogi	18
5.4	Ensi-ilta lähestyy	19
6	Esityskausi ja jälkimainingit	20
6.1	Esitykset ovella	20
6.2	Oven sulkeuduttua – aukesi ikkuna?	22
6.3	Katsomiskokemukset	22
7	Loppupäätelmät	27
	Lähteet	30
	Liitteet	
	Liite 1. Haastattelupohja, esiintyjä	
	Liite 2. Haastattelupohja, muusikko	

1 Johdanto

Kokonainen oli taiteellinen lopputyöni, joka sai ensi-iltansa Metropolia-teatterin Tanssi-studiossa 24.2.2017. Kokonaista esitettiin 7 kertaa. Esitys käsitteli eheytymistä ja selviytymistä sekä elämänkaarta, mennyttä ja tulevaa nimenomaan naisen näkökulmasta. Prosessissa tutkimme myös työryhmälähtöisesti, mistä tulemme ja minne olemme menossa.

Tässä kirjallisessa opinnäytetyössäni käsittelen Kokonainen-esityksen rakentumista henkilökohtaisuuden kautta. Henkilökohtaisuus teemana ja esityksen rakentumisen keinona oli merkittävimmässä roolissa koko prosessin ajan. Työprosessi sai alkunsa henkilökohtaisesta elämäntilanteesta ja jalostui muiden ihmisten henkilökohtaisien tarinoiden löytämiseksi. Kutsunkin tässä työssäni haastatteluja myös tarinoiksi. Kokonaista varten haastattelin eri taustoista lähtöisin olevia, erilaisen elämäkokemuksen omaavia naisia, jotka ovat selvinneet vaikeista elämäntilanteista, jotka antoivat elämäntarinansa esityksen käyttöön. Heidän tarinoissaan oli esityksen alkujuuri, joka täydentyi työryhmälähtöisesti tuotetulla materiaalilla teeman ympärillä. Haastattelin elämäntarinansa kertoneet naiset uudelleen tätä opinnäytetyötä varten heidän kokemuksistaan kertoa tarinansa ja nähdä valmis esitys. Opinnäytetyöni pohtii millaiselta tuntuu tuoda henkilökohtaista materiaalia esityksen käyttöön? Mitä henkilökohtaisten tarinoiden esittäminen lavalla herättää ja miltä niitä tuntuu katsoa subjektiivisesta näkökulmasta?

Henkilökohtaisuus jakautuu tässä työssä kolmeen eri osa-alueeseen, jotka ovat haastatteluiden naisten kokemukset, työryhmän kokemukset sekä ohjaajan henkilökohtaisuus. Kokonaisen esityksellinen muoto oli fuusioituma eri tavoista tehdä teatteria. Teoreettisessa fokuksessa ovat dokumenttiteatteri ja devising-työskentely, jotka olivat esityksen rakentumisen kaksi työtapaa. Avaan näitä käsitteitä luvussa 2. Projektin kuvausta ja etenemistä sekä työprosessia käsittelen luvuissa 3-6, jossa etenen idean syntymisestä valmiiseen produktioon. Käsittelen henkilökohtaisuuteen perustuvan aineistolähtöisen opinnäytteeni tuloksia käsittelen yhdessä kronologisesti rinnakkain projektin etenemisen ja kuvauksen kanssa. Avaan miltä Kokonainen-produktiossa mukana olo tuntui henkilökohtaisuuden kautta haastatteluille naisille, työryhmälle sekä minulle itselleni. Näin ollen myös autoetnografisella tavalla työskennellä on tässä työssä merkittävä rooli. Tarinallisuus ja omaelämäkerrallisuus ovat Kokonaisen ydintä.

Kokonainen ei ollut puritaanisesti ajateltuna dokumenttiteatteria, mutta tyyllilajillisesti kuitenkin dokumentaarisen teatterin kattokäsitteen ja devising-työtapojen alle sukeltava esitys, jossa omaelämäkerrallisuuden pohjautuvalla tavalla tutkia aihetta ja teemaa oli keskeinen merkitys. Tässä kontekstissa kyseessä on haastatteluiden naisten sekä näyttelijöiden omaelämäkerrallisuus, ei niinkään ohjaajan, mutta tässä kirjallisessa työssäni suhteutan myös omaa henkilökohtaisuuden prosessiani yhteiseen matkaan. Avaan seuraavaksi näitä Kokonaisen esityksellisen muodon rakentumiseen vaikuttaneita teatterin esitysmuotoja ja käsitteitä. Nämä käsitteet eivät avaa itsessään tätä opinnäytetyötä ja siinä tehtyä tutkimusta, mutta ovat merkityksellisiä, jotta lukija voi ymmärtää sitä polkua jonka päätepisteessä ovat henkilökohtaisuuden kokemukset. Kirjallisten lähteiden lisäksi merkittävimpänä pohjana työlleni ovat esitysten jälkeen tehdyt litteroidut haastattelut ja työryhmälle tehty kysely.

2 Työskentelyn lähtökohdat

2.1 Dokumenttiteatteri

Produktio, jota opinnäytetyössäni käsittelen, ei ole dokumenttiteatteria sen puhtaassa merkityksessä, mutta siinä on paljon dokumenttiteatterin elementtejä, eräänlaista dokumenttaarisuutta, ja siksi esittelen näin aluksi dokumenttiteatteria käsitteenä. Junttila määrittelee kirjassaan *Dokumenttiteatterin uusi aalto* dokumenttiteatterin tiivistetysti teatteriksi, joka perustuu haastatteluihin tai muihin dokumentaatioihin, jotka ovat mieluiten ensikäden lähteisiin perustavaa tietoa (Junttila 2012, 13). Hänen mukaansa dokumenttiteatteri on kosketuksissa yhteisöteatteriin ja toisaalla journalismiin, ja silti se ei ole kumpaakaan, vaan esittävän taiteen muoto. Junttila kuvaa dokumenttiteatteria keinoksi sukeltaa yhteisön tarinoihin ja selittää ilmiöiden syy-seuraussuhteita ja se on myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen muoto (Junttila 2012, 16). ”Myllätään tosielämän aineksista taiteeksi”. Näin kuvailee Janne Junttila dokumenttiteatteria Yle Puheen ohjelmassa vuonna 2016.

Junttila jakaa dokumenttiteatterin historian kolmeen periodiin: 1920–30-luvun, 1960–70-luvun ja 1990-luvun lopulla alkaneeseen ja yhä jatkuvaan vaiheeseen. Dokumenttiteatterin juuret ovat poliittisessa teatterissa ja eepissä teatterissa, ja näiden lajien isä on

saksalainen Erwin Piscator. 1960–70-lukujen aikaa määrittää brittiläisen Peter Cheesemanin menetelmät ja nykypäivän tekijöistä hän nostaa esille muun muassa amerikkalaisen Anna Deavere Smithin ja saksalaisen Rimini Protokoll-ryhmän. (Junttila 2012, 19.)

1990-luvulla alkunsa saanutta dokumenttiteatterin uutta tulemistä Junttila kutsuu dokumenttiteatterin uudeksi aalloksi. Nykysuuntaukset hän on jakanut kolmeen näkökulmaan, mutta korostaa että eri näkökulmat voivat toteutua myös yhdessäkin esityksessä. Dokumenttiteatterin kolme näkökulmaa ovat: 1) Sanasanainen dokumenttiteatteri 2) Journalistinen dokumenttiteatteri ja 3) Taiteellinen dokumenttiteatteri. Sanasanaaisessa muodossa painottuu henkilö, tämän tarina ja sen esittämistapa sekä tutkimusvaiheessa käytetty haastattelutekniikka. Ihanteina ovat kuunteleminen ja jäljittelyn uskottavuus. Journalistisessa näkökulmassa painottuvat journalistiset tiedonhankinnan ja esittämisen tavat sekä journalistiset ihanteet, mutta työ tehdään kuitenkin taiteen kontekstissa. Taiteellisessa dokumenttiteatterissa puolestaan korostuu tekijän tai tekijäkollektiivin oma näkökulma ja tulkinta. Dokumentaarista aineistoa käytetään ja yhdistellään taiteellisen teoksen ehdoilla. (Junttila 2012, 21.)

Tämän päivän dokumenttiteatterin suosiossa korostuu silminnäkijyyden merkitys ja yhteiskunnallinen aspekti. Ihmiset haluavat tulla katsomaan dokumenttiteatteria sillä ajatuksella, että siinä ”puhutaan totta” (Junttila 2010, 94). Elämme hyvin medioituneessa yhteiskunnassa, jossa ihmiset hakevat tietonsa eri lähteistä ja samalla epäilevät vallanpitäjiä ja valtamedioita. Tämä on dokumenttiteatterin nykymuodon suosion yksi mahdollinen syy, kuten Junttilakin kehityskulkua arvioi. Dokumenttiteatteri pyrkii siis omanlaiseensa totuuteen maailmasta, mutta kuten mitä tahansa teatterin muotoa, myös dokumenttiteatterissa painottuu esittämisen aspekti. Todellisuus muuntuu lavalla aina joksikin toiseksi. Tällöin autenttisuus on häilyvä käsite. Dokumenttiteatteri voikin olla yhteisen kuvittelun tuotos.

2.2 Devising

Työtavoiltaan produktioni sijoittuu devising-suuntauksen piiriin. Pieta Koskeniemi määrittelee kirjassaan *Osallistava teatteri, devising ja muita merkillisyyksiä* devisingin tarkoittavan teatterin työtapoja, joille voi nimetä yhteiseksi tekijäksi ainakin ei-tekstilähtöisyyden ja ryhmäprosessoivan työtavan, jossa esityksen käsikirjoitus muotoutuu prosessissa ryhmän synnyttämänä. Lähtökohtana voi olla materiaalia, ajatuksia, väittämiä ja kysy-

myksiä sekä useimmiten ehdotelma siitä, minkälaisilla harjoituksilla työskentely aloitetaan. Lähtömateriaalia analysoidaan ja tutkitaan toiminnallisesti näyttämöllä työskennellen, paljon improvisaation keinoin, ja esityksen lopullinen ilmiasu ja rakenne muodostuvat harjoitusprosessissa (Koskenniemi 2007, 17).

Koskenniemi (2007, 25) avaa devising-prosessiin liittyen myös ns. Darlingtonin mallin (Darlington School of Arts, opetusohjelma), jossa työryhmä ja konteksti eli ajankohta ja paikka muodostavat yhdessä tärkeimmän lähtökohdan. Prosessoiva ajattelutapa lävistää kaikki tasot: yhteistoiminnallisuus tarkoittaa sitä, että jokainen työryhmän jäsen tuo itsensä ja osaamisensa peliin, mutta myös sitä, että prosessi voi viedä eri suuntiin, jossa työnkuvat repeilevät ja vaihtelevat. Aikaan ja paikkaan sitoutuva ajattelu tarkoittaa, että kulloinenkin esityspaikka, ajankohta ja yhteiskunnallinen konteksti ovat yhtä lailla esityksen rakennuspalikoita, kuin mukana olevat ihmisetkin. Työskentelyssä käytetään olemassa olevia taidemuotoja, mutta niitä kehitellään ja yhdistellään, niin että syntyy uudenlaisia esitysseoksia.

Soveltava teatteri, joka on viimeisen kymmenen vuoden aikana saanut yhä vahvemmin jalansijaa maamme teatterikentällä, pohjautuu usein devising-menetelmiin. Materiaalin keruu tavallisilta ihmisiltä, erilaiset elämäntarinat ja kohtalot rakentavat yhä useammin pohjan devising-prosessille. Devisingin ja ylipäänsä nykyteatterin keinojen muotoutuminen on kytköksissä länsimaisessa yhteiskunnassa tapahtuneeseen kulttuurihistorialliseen muutokseen, jossa modernista siirryttiin postmoderniin aikakauteen. Tällöin kulttuurisineiksi nousivat mm. arkiset, tavallisten ihmisten tuotokset tai arkiset tavarat (Koskenniemi 2007, 13). On mielenkiintoista huomata, että samaan aikaan on tapahtunut myös dokumenttiteatterin nousu, joka liittyi merkittävästi esimerkiksi talouden globalisointumiseen (Junttila 2012, 25). Näiden taidemuotojen esiinmarssilla onkin isompi konteksti, kuin vain se mitä kulloistakin taiteen tekijää tai jopa tekijöiden sukupolvea tekemisen muotona puhuttelee.

2.3 Omaelämäkerrallisuus

Elämäkerrallisuus tai elämänkerta (autobiografia) käsitetään yleensä minämuotoiseksi kronologiseksi proosakertomukseksi, jossa kirjoittaja kertoo minämuodossa omasta elämästään kirjoitushetkestä käsin, painottaen omaa henkilökohtaista kehitystään (Makko-nen 1993, 10). Olennaista ovat kirjoittajan omat elämänvaiheet ja hänen identiteettinsä kehittyminen. Omaelämäkerrallisuus on jäänyt yleisenä terminä viittaamaan perinteisiin

länsimaisiin, tapahtumista jälkikäteen kertoviin ja kronologisesti alusta loppua kohti eteneviin proosamuotoisiin teksteihin (Tieteen termipankki).

Omanelämänkerrallisuuden rinnalla käytetään autoetnografia-termiä. Autoetnografisessa tutkimuksessa tutkijan henkilökohtaiset kokemukset, tunteet ja ääni ovat esillä painotetusti. Autoetnografiaa voidaan luonnehtia etnografisen, omaelämäkerrallisen, narratiivisen ja toimintatutkimuksen risteymäksi. Autoetnografinen kerronta on siis henkilökohtaista sekä jaettua, moniäänistä. (Teatterikorkeakoulu, 2007.) Tässä työssäni tutkijan ääni on yksi kolmasosa tutkittavasta materiaalista.

Kokonainen-produktiossa työskentelimme henkilökohtaisten kokemusten, tarinoiden ja elämäkerrallisten muistojen kanssa. Omaelämänkerrallisuus linkittyy tässä opinnäytteessäni niin tarinansa kertoneisiin naisiin, työryhmään kuin minun itseenikin. Tässä työssäni ja ohjauksessani olen ollut kiinnostunut historiasta, joka ikään kuin ”tarttuu vaatteisiin”, kuten Kalela asian ilmaisee (Kalela & Lindroos 2001, 18). Minkälaista tarinaa jokainen ihminen kantaa mukanaan? Subjektiivisuuden kysymys on siis työssäni keskeinen.

Esimerkiksi etnografian ja sosiologian alueella ollaan jo kauan oltu kiinnostuneita eräänlaisesta mikrohistoriasta, tavallisten ihmisten tavallisista tarinoista, arjesta, ja marginaalisista aikaisemmin kuulumattomista äänistä. Naistutkimuksen alueella puolestaan Frigga Haug on kehittänyt muistelutekniikan, jonka avulla ihmiset prosessoivat arkisia muistojaan. Muistityön prosessin luonne on, että se tehdään aina yhteistyössä (Haug, 1999). Muistelutyössä paneudutaan elämän episodien yksityiskohtaiseen muistelemiseen laatimalla niistä kirjoituksia ja prosessoimalla niitä ryhmässä kollektiivisesti (Varja 1997, Jänicken 2008, 9 mukaan).

Mikrohistorian käsitettä käytetään myös usein puhuttaessa dokumenttiteatterista. Aiemmin on tullut näkyväksi valtaapitävien tarinat, nyt dokumenttiteatterissa tulevat kuulluksi ”alamaiset”, tavalliset ihmiset ja heidän elämänsä. Samoin soveltavan teatterin menetelmät ulottuvat ”kaiken kansan” pariin.

3 Menetelmät

Opinnäytteeni on aineistolähtöinen työ, jonka pohjalla on Kokonainen-produktio, jonka rakentumista kuvaan seuraavassa osiossa. Tutkiessani henkilökohtaisuutta teatteriesityksen lähtökohtana ja työtapana päädyin käyttämään haastattelututkimuksen keinoja. Tätä opinnäytetyötäni varten haastattelin jokaisen tarinansa kertoneen naisen katsomis- kokemuksen jälkeen uudelleen. Haastatteluiden pohjalta käyn läpi heidän kokemuksiaan itselle merkittävän ja läheisen tositarinan kertomisesta. Miltä matka haastattelusta valmiiksi esitykseksi heistä tuntui ja miltä tuntui kertoa henkilökohtaisesti haastavasta aiheesta? Miltä tuntui katsoa omaa tarinaansa näyttämöllä? Esiintyjille (näyttelijät ja muusikot) toteutin kyselyn kirjallisena (liite 1 ja 2). Kartoitin heidän kokemuksiaan jakaen kysymykset neljään osa-alueeseen, jotka käsittelivät ajatuksia ennen harjoituskautta, harjoituskaudella, esityskaudella ja esitysten jälkeen. Miltä heistä tuntui olla produktiossa mukana? Ja minkälaisia jälkiä se heihin esiintyjinä jätti?

Käyn läpi tarinansa kertoneiden naisten kokemuksia haastattelutilanteesta sekä ajatuksia ennen sitä ja sen jälkeen. Haastattelut tätä opinnäytetyötä varten toteutettiin siis esityskauden jälkeen, jolloin jokainen oli nähnyt esityksen. Tässä toisessa haastattelutilanteessa palasimme vielä ensimmäiseen kohtaamiseen ja kertomiskokemukseen. Anonymiteetin vuoksi käytän heidän vastauksistaan lyhennettä H (= haastateltu) ja numeroa kuvaamaan saman henkilön vastauksen. Esimerkiksi siis H1. Ainoastaan 103-vuotiasta naista en voinut enää haastatella uudelleen hänen kokemuksistaan, koska hän ei kuntonsa vuoksi kyennyt enää palauttamaan mieleen ensimmäisen haastattelutilanteen kokemuksia. Näin ollen haastattelin hänen lähiomaistaan (tytärtään) hänen näkökulmastaan esityksen ja haastattelun suhteen.

Työryhmästä haastattelin kyselylomakkeella näyttelijät ja muusikot. Mietin pitkään, että olisin halunnut myös kuulla esimerkiksi tiivistä yhteistyötä kanssani tehneiden lavastajan ja äänisuunnittelijan kokemuksia, mutta lopulta rajasin kyselylomakkeen koskemaan pikemminkin lavalla olleiden kokemuksia. Avaan samalla tavalla heidän anonymiteettinsa vuoksi vastauksia kirjain- ja numeroyhdistelmin, jossa N (= näyttelijä) ja M (= muusikko).

Haastatteluiden ja kyselyn tuloksia avaan seuraavissa osioissa yhdessä prosessin kuvauksen kanssa. Tuloksissa keskityn henkilökohtaisuuden tunteihin, en niinkään työryhmälähtöisen työskentelyn tai ohjaajuuteni kokemuksiin.

4 Kokonainen, ideasta kohti esitystä

Kokonainen oli taiteellinen lopputyöni ja työharjoitteluni ohjaajan työn alueella. Kokonaisen merkittävin lähtökohta ja työskentelytapa oli henkilökohtaisuudessa. Henkilökohtaisuus määrittää sitä, miksi alun perin lähdin tekemään tätä projektia, minkälaista materiaalia keräsin haastatteleamalla, miten työskentelimme työryhmälähtöisesti ja minkälaisen matkan koin ohjaajana omalla kohdallani. Seuraavaksi kuvaan projektin etenemistä ja sen vaiheita. Vaiheiden kautta käsi kädessä kulkevat siis haastattelujen ja kyselyn tulokset.

4.1 Idea idullaan ja ensimmäiset askelmerkit

Idea esitykseen, joka käsittelisi tositarinaa, alkoi kypsyä mielessäni jo keväällä 2016. Oma henkilökohtainen perhetilanteeni ja sen käsitteleminen oli ensimmäinen impulssi jota halusin lähteä seuraamaan. Olen aina pelännyt käsitellä julkisesti asioita, jotka kumpuavat omista peloista, häpeästä ja elämän jättämistä arvista. Ja yhtäkkiä huomaan meneväni ohjaajana kohti juuri sitä. Tarve tehdä juuri tällaisin lähtökohdin on ollut selkeästi itselleni tärkeä sysäys produktion ohjaamiseen. Hyvin moni taiteilijahan ammentaa omasta henkilökohtaisesta kokemusmaailmastaan. Näin ollen omakohtaisten kokemusten kautta voi mahdollisesti mennä kohti yleistä ja tätä olen hakenut itsekin. Osittain tietoisesti ja hyvin pitkälti tiedostamatta. Tiedostamattomuuden huomaa vasta, kun projektia analysoi jälkikäteen.

Vakavan sairauden ja omaisten jaksamisen käsittely tuntui kuitenkin liian läheiseltä aiheelta ja päätin, että sen käsittelyn aika tulee myöhemmin. Kokonaisuuden ja itsensä löytämisen tematiikka oli pyörinyt elämässäni jo pitkään. Se oli selkeästi aihe, joka puhutteli minua ja näin ollen lähdin laajentamaan omaa näkökulmaa ja pohdin mikä tuntuisi yhtä tärkeältä ja henkilökohtaiselta. Äitini esikuvallisuus minulle vahvan naisen symbolina lähti rakentumaan yleisesti kohti selviytymistarinoita sekä erilaisten naisten kokemuksia ja kasvua vaikeissa elämäntilanteissa. Aihe resonoi myös minussa omien elämäkokemusten kautta. Ajatuksissani pyörivät mahdolliset tarinat vakavasta sairastumisesta, väkivallasta, erosta, lapsettomuudesta, läheisen kuoleman kohtaamisesta, päihteiden käytöstä, yksinäisyydestä, maahan muuttamisen kokemuksista sekä muista vastaavista tilanteista joissa henkilö olisi ollut jaksamisen rajoilla ja silti selvinnyt. Lisäksi

historiaa rakastavana ja Suomi 100 -juhlavuoden hengessä halusin kokemuksia eri vuosikymmeniltä. Haaveenani oli haastatella myös ikääntyneitä naisia, joilla kokemuksia esimerkiksi sodan ajalta ja yhteiskunnan rakentumisen vuosilta.

4.2 Kohtaamiset (koko)naisten kanssa

Selviytymistarinoiden ajatus mielessäni aloin kartoittamaan, mistä löytäisin esitykseeni kertojia. Käytin hyödykseni omia kontaktejani ja sosiaalista mediaa ja lähestyin eri yhdistyksiä asian tiimoilta. Laitoin kyselyä mahdollisista haastateltavista mm. Rintasyöpäyhdistykselle – Europa Donna Finland ry:lle, Kodittomien Tuki ry:lle ja Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry:lle. Lisäksi yhden tarinan sain erään edesmenneen henkilön omaisilta koskien sota-aikaa. Esimerkiksi rintasyöpään sekä vaikeaan eroon liittyvistä tarinoista sain lukuisia yhteydenottoja, joiden perusteella minun oli valittava yksi henkilö edustamaan näkökulmaa jokaisesta eri aihealueesta ja sopimaan heidän kanssa haastattelusta.

Merkittävänä aspektina oli se, että haastattelijana minulla olisi salassapitovelvollisuus ja henkilöiden oikea henkilöllisyys ei tulisi näkyväksi missään vaiheessa esitystä. Uskon, että tämä oli monelle se syy miksi suostui haastatteluun. Tosin kyllä alleviivasin sitä, että kertoessaan tarinansa he antavat sen esityksen käyttöön ja näin ollen yhtymäkohtia todellisuuden kanssa ei täysin voida sulkea pois. Tähän liittyi myös se, että tarinoita käsitellään työryhmässä, mutta kuten minulla haastattelijana, myös työryhmällä oli velvollisuus ja ymmärrys siitä, että henkilöllisyydet pysyvät vain työryhmän sisällä olevana tietona.

Lisäksi tärkeänä piirteenä etsimissäni henkilöissä pidin sitä, että he olivat jo käsitelleet asiaa tai tapahtumista olisi sen verran aikaa, että he olisivat suhteellisen sinut tarinansa kanssa. Tämän koin tärkeänä siksi, että minulla ohjaajana ei tässä tilanteessa olisi ollut mahdollisuutta ja resursseja kantaa henkisesti toisen ihmisen mahdollista taakkaa. Toki halusin pyrkiä aitoon kohtaamiseen, mutta varsinainen terapeutin kohtaaminen tuli mielestäni tapahtua muussa yhteydessä. Mutta jos kohtaaminen itsessään toisi voimaannuttamista ihmisen elämään, se olisi vain erityinen positiivinen lisäarvo. Nämä olivat siis selkeät lähtökohdat, joiden mukaan lähdin kohti haastatteluja.

Sain lukuisia yhteydenottoja saman aihepiirin alueelta, joten minun oli valittava yksi henkilö kertomaan yhdestä aihealueesta. Osa aluksi haastatteluun suostuneista kuitenkin

perui osallistumisensa vedoten siihen, että ei välttämättä ollut valmis kertomaan kokemuksiaan tai ei halunnut tarinaansa kuitenkaan julkiseksi. Esimerkiksi vaikeasta erosta kertovia yhteydenottoja oli muutamia, mutta emme saaneet järjestymään sopivaa aikaa tapaamiselle, ja tällöin tämä aihealue ei luonnollisestikaan tullut osaksi esitystä. Aiheen tutkijana minua hämmensi alussa, oli se, kuinka avoimesti tuntemattomat ihmiset saattoivat avautua jo sähköposteissa elämästään hyvinkin syvällisesti ja kertoen kipeistäkin asioista. Jouduin jopa välillä pohtimaan, olivatko kaikki kuvaillut tarinat tosia. Yksikään näistä minua hämmentävistä tarinan avauksista ei päätenyt lopulliseen esitykseen, ja heistä ketään en tavannut henkilökohtaisesti. Tämä sai minut kuitenkin ajattelemaan ja huomaamaan sen, miten suuri tarve ihmisillä voi olla purkaa kokemuksiaan, jollei siihen ole muuta mahdollisuutta annettu tai joku, edes kasvoton henkilö, on valmis kuuntelemaan ja ottamaan vastaan ihmisen kantaman taakan. Tämä ajattelu menee jo taiteen tekemisen ulkopuolelle ja huomasi ajattelevani asiaa edellisen ammattini kautta. Terveystenhoitajana ja sairaanhoitajana olen ollut myös siinä suhteessa ihmisten kanssa tekemisissä, että en pelännyt sitä ajatusta, että joku turvautuisi minuun tai kuulisin hyvinkin rankkoja tarinoita.

Lopulta haastateltaviksi valikoitui viisi eri naista. Naiset olivat iältään 32-103-vuotiaita eli hyvin erilaisista lähtökohdista, erilaisista elämäntilanteista lähtöisin olevia ja jopa selkeästi eri vuosikymmenillä eläneitä. Haastatellut naiset valikoituvat sen perusteella, miten paljon heidän tarinansa erosivat toisistaan. Jokainen edusti omanlaistaan selviytymistarinaa. Heidän tarinansa kertoivat rintasyöpään sairastumisesta, lapsivuodepsykoosista, kodittomuudesta, huumeiden käytöstä ja pitkän elämän eläneen naisen elämäkokemuksista. Lähestyin heitä viestillä tai sähköpostitse, tai he ottivat yhdistyksen kautta suoraan yhteyttä minuun. Sovimme sopivat ajankohdat ja tapasimme kahvilassa tai haastateltavien kotona.

Valmistauduin muutamilla kysymyksillä, mutta pääpaino oli siinä, että he saivat vapaasti kertoa itsestään ja elämästään. Halusin olla tasavertainen keskustelija heidän kanssaan ja pyrin siihen, että kohtaamiset ovat mahdollisimman luontevia, ts. kahvittelemme hetken yhdessä. Haastattelujen pääpaino oli elämäntarinan kertomisessa sekä siinä mitä ajatuksia kokonainen tai kokonaisuus teemana heissä herättää. Myönnän, että tietysti minua jännitti kohdata ihminen tällaisen asian äärellä, mutta olen vastaavia tarinoita aikaisemman työni puolesta kuullut usein, joten siinä mielessä suhtautumiseni tilanteisiin oli rauhallinen.

4.3 Naisten reflektioita haastattelutilanteesta

Kaikki haastateltavat sanoivat suhtautuneensa mielenkiinnolla tähän mahdollisuuteen kertoa tarinansa teatteriesityksen käyttöön. Heillä oli pääsääntöisesti se kokemus, että heidän oli helppo kertoa oma tarinansa. Haastatellun lähiomainenkin oli kiinnostunut tarjotusta mahdollisuudesta ja piti ajatusta mukavana. Haastatellut naiset olivat jo pitkään käsitelleet asiaa, tai elämää vavahduttavista tapahtumista oli jo sen verran aikaa, että kertominen ei tuntunut vaikealta. Yhdelle haastatelluista oli tärkeää se kokemus, että saattoi tuoda ajatuksiaan ulos. Hän kommentoi, että ei tarvitse kaikkea yksin miettiä mielessään. Yksi haastatelluista kommentoi omaa käsittelytapaansa näin:

Ku se on osa tätä käsittelyä, että sitä ei jätä tonne sisälle hautumaan. Et se pitää vaan päästää ulos. (..) Mä on luonteeltani semmonen, et mä puhun. Et jos joku kysyy, ni sit mä vastaan. Et jos on semmonen paikka, ni kyllä sitten kerron. (H4)

Toki he myönsivät hieman jännittäneensä tilannetta ja muutama oli miettinyt, haluaako kertoa tarinansa vai ei, ja jos kertoo, niin mitä siitä tuo julki. Ainakin yksi haastatelluista kommentoi, että hänellä ilman muuta oli tietynlainen suodatin päällä siitä, mitä haluaa kertoa ja mikä ei haavoita, kun asian tuo julki. Tällainen näkökulma on hyvin ymmärrettävä, koska oman elämänkertansa kertomisessa ja kertaamisessa ihminen menee syvälle omaan itseensä. Kun avaa jotain syvempää kokemusta, niin raaputtaa aina jotain arkipintaa pois omasta itsestään, pintaa, jonka näyttää normaalisti kohtaamisissa toisten ihmisten kanssa. Tällöin kertominen ei ole koskaan täysin helppoa, kun mennään ns. pinnan alle. Haastatellut kommentoivat, kun kysyin mikä kertomisessa jännitti ja mistä se tuli, näin:

Vaikkakin sen asian kanssa on tosi.. kun sitä on niin paljon käsitelty, ni on sinut, mut on se vielä vähän semmonen.. Niinku mä varmaan sanoin jossain vaihees, et ihan kaikille mä en.. et kyl mulla on aika tarkka suodatus, että kuka sen saa tietää. (H3)

Oli se sit helpompi kertoa sit sulle joo, kun oli tavallaan jo vähän miettiny niitä, mutta kyl se silti oli vaikeeta. Mähän kerroin sulle jotain sellasta uutta mitä mä en ollu kertonu aiemmin ollenkaan. (H5)

Tämänkaltainen kokemus oli lähes kaikilla tarinansa kertoneilla. Yleisellä tasolla kertominen oli kaikille suhteellisen helppoa (syy-seuraussuhteet, lääketieteelliset asiat, faktat jne.), mutta tunteisiin menevä ja tunneperäisten asioiden kertominen oli toki vaikea paikka. Pyrin haastattelijana olemaan parhaani mukaan avoin kaikenlaisille tunteille. Halusin olla avoin sille, että keskustelun aikana saa itkeä, jos siltä tuntuu. Ymmärrettävästi vieraille ihmiselle ei avaudu niin paljon tunteistaan tai itkeminen saattaa jopa hävettää.

Onneksi koin ja ymmärtääkseni myös haastatellut kokivat, että tilanteet olivat luontevia ja että herkistymisellekin oli lupa.

Kaikki tarinansa kertoneet nostivat esille luottamuksen minun ja heidän välillään. He kokivat, että olin vastaanottavainen ja minulle oli helppo puhua. ”Tolle ihmiselle mä voin kertoa”, totesi eräs naisista. Tämän koin erityisen tärkeänä haastattelutilanteissa myös itse. Huomasin pohtivani, miten viestitän toiselle ihmiselle, että minulle voit luottamuksellisesti puhua ja kunnioitan sinua. Tämä kumpuaa jälleen myös taustastani sosiaali- ja terveysalalla, jossa olen työkseni kuunnellut lukuisia kertoja ja esittänyt kysymyksiä. Ja tietysti osaltaan se tuli myös luonnostaan. Olen kiinnostunut ihmisistä ja koen olevani hyvä kuuntelija ja tätä samaa sanoivat tarinansa kertoneetkin.

Luottamuksen rakentumisesta keskustelun aikana haastatellut kommentoivat näin, kun kysyin mikä kertomisen helppouteen vaikutti:

Siis mun mielestä sä olit tosi sellanen lämmin ja kuunteleva, ja kun se sun tyyli kysellä on sellanen luonteva, ni siin itelläkin niinku on helpompi kertoa siitä. (H3)

Sä olit onneks niin vastaanottavainen ja käytökseltäs jotenki niin ymmärtäväinen, että se oli helppoo. Ei tuntunu vaikeelta ja kaikki kehon kieli ja äänenpaino millä sä viestitit, et sulle voi puhua, ni sä vaikutit luotettavalta. Rauhalliselta. (H5)

Mikään kysymys ei haastatelluista tuntunut tungettelevalta. Yritin tietysti haastattelijana tonkia jälkikäteen esiin, oliko jotain mikä olisi tuntunut vaikealta tai oliko minun toiminnassani jotain sellaista, mitä ei kokenut positiivisesti, mutta sellaista ei ollut. Ainoastaan yksi haastatelluista koki, että olisin voinut jopa kysellä enemmän ja rohkeammin. Tämän ajattelin itse niin, että jokainen kertoo sen, minkä siinä hetkessä haluaa kertoa, ja kysyn tarkentavia kysymyksiä. Tietyllä tavalla toki suojelin haastateltavia, että mitä uskaltaa kysyä tai mille alueelle keskustelua viedä.

Kysyin myös naisilta, käynnistikö kertominen heissä jonkin prosessin, ja jos, niin minkälaisen. Osalle kertominen ei liiemmin vaikuttanut, koska oli jo niin kauan prosessoinut asiaa, tai kuten eräs haastatteluista totesi: ”Mulla on semmosia kausia, että mä mietin tätä, mutta en mä yleensä murehdi kauheesti. (--) Mä oon prosessoinu sitä monta vuotta, ni se on jotenki... Se on mulle ihan tuttu asia.” Mutta hänkin koki, että kertomisella saattoi olla vaikutusta: ”Saattoi olla, et sitä vähän enemmän sitte mietti”.

Toisille kertominen oli auttanut jäsentämään asiaa. Kertomisen kautta oma tarina oli tullut myös joillekin uniin. Unet olivat lähinnä paluuta niihin hetkiin, mutta muutama koki prosessoivansa asiaa näin alitajunnassa. Muutama myös oli kertomisensa jälkeen nähnyt unta esityksestä. Unessa hän oli ennakoinut sitä, miltä esitys tulisi näyttämään. Kertominen myös lisäsi asioiden ja itsensä hyväksymistä, kun sitä sai käsitellä tällaisella tavalla.

No kyl mä luulen, et siinä.. Et vaikka niinku väittää itselleen et on hyväksynyt asian jotenki ja... et kylhän tää vie lisää semmosta... Tavallaan sinut sen tapahtuneen kanssa, niin sitä tää on mun mielestä lisännyt. (H3)

Esimerkiksi huumeiden käytöstä kertonut nainen myös kuvaili, minkälaisen hyvänlaatuisen, henkisen paineen periaatteessa julkisesti kertominen on tuonut. Vaikka huumeet olivatkin jo mennyttä elämää, alkoholin käytöstä ei ollut niin pitkä aika, ja senkin käytön lopettamiseen kertominen toi lisäpontta. Kuten hän itse toteaa: ”Et semmonen realistinen joku muutos tulee näkyväksi. Sit jos mä ite alan lipsuu siitä, niin se on tosi hyvä semmonen psykologinen paine, sosiaalinen painostus itelleen, et enhän mä nyt voi, ku mä oon jo tuolla kertonu näille. Et myös tämä on auttanut.”

Lisäksi kysyin, miltä se ajatus tuntui tai vaikutti, että oma elämäntarina siirtyy osaksi teatteriesitystä. Kaikille kokemus oli mielenkiintoinen ja he jäivät uteliaina odottamaan ensi-iltaa. Muutamalle haastatellulle kertominen ei ollut kovinkaan kummallista tai vaikuttanut erityisemmin. Oli vain mukava saada kertoa oma tarinansa ja olla myös tavallaan osa yhteisöä. Rintasyöpään sairastunut nainen kertoi, että jokainen prosessoi eri tavalla esimerkiksi sairastumistaan ja miten pärjää sairautensa kanssa, ja hänelle tällainen tapa sopii hyvin. Kertominen oli yksi keino, millä sai kertoa sen, mitä on käynyt läpi. Hän kommentoi myös, että ”kyl se varmaan muidenkin elämää rikastuttaa, niinku omaakin”. Eli juuri mainitsemani ajattelu yksityisestä yleiseen. Kun kertoo tarinan, se koskettaa tai, kuten tämä nainen asian ilmaisi, rikastuttaa myös katsojien elämää. Ja siksi kertominen saattoi olla joillekin tärkeää. Hän kommentoi vielä kertomista seuraavanlaisesti:

Tai mul on enemmänkin se, että musta on niin mielenkiintosta olla mukana jossakin uudessa ryhmässä. Sillä lailla tuntee (..), et kaipaa sellasii yhteisöjä ja et se on tosi mielenkiintosta nähdä vielä se, että miten niinku joku muu näkee tän.. niinku minut.

Yksi haastatelluista mainitse erikseen sen, että se tuntui tärkeältä ja hyvältä, että oikea identiteetti ei tavallaan tule ilmi. Siksi tarinan siirtyminen lavalle ei esimerkiksi jännittänyt,

koska kukaan tuntemattomampi katsoja ei olisi osannut yhdistää tarinan kertojaa ja tarinaa toisiinsa reaali maailmassa. Niinpä anonymi käsittely tuntui tärkeältä ja se miten tarinaa käsitellään.

Myös 103-vuotiaan tytär kommentoi kysyttäessä miten tieto siitä, että hänen äitinsä elämäntarina päätty näyttämölle, näin:

Tuntuhan se ensin ihan uskomattomalta ja kivalta. Ja kun eihän meillä koskaan oo ollu mitään meidän perheessä tämmöstä eikä mitään. Ja sit vielä, ku äiti oli kysymyksessä ja tietää tätä hänen elämäntarinaa, ni tosi mukavalta.

Kaikki sanoivat kokeneensa haastattelun hyvänä hetkenä, eikä heiltä jäänyt mikään vaivaan jälkikäteen kokemuksesta. He saivat kertoa kaiken, minkä siinä tilanteessa halusivat. Pääsääntöisesti haastatellut kokivat haastattelutilanteet mielenkiintoisina ja helpoina ja jäivät odottamaan ilolla sitä, mihin suuntaan heidän tarinansa kuljetetaan.

4.4 Ensiaskeleet

Olin jo pidemmän aikaa pohtinut mielessäni sopivaa työryhmää lopputyölleni. Halusin ympärilleni ensimmäiseen ja herkkään ohjaukseeni ihmisiä, joiden parissa minun on luonteva ja hyvä työskennellä. Yksi tärkeä elementti, jota halusin tuoda näkyväksi ja kiinnittää osaksi teosta, oli tanssillisuus sekä kehollisuus ylipäätään. Toinen tärkeä elementti oli livemusiikki. Halusin ehdottomasti livebändin osaksi näyttämöllistä kuvaa. Tämän koin myös kunnianosoitukseksi sille esiintymislajille ja tyylille, jonka parissa olin kasvanut (livekonsertit). Halusin luoda jopa tietynlaista konserttidramaturgiaa, jolla tarkoitan livekonserttien muotoa, jotka alkavat usein pitkällä introlla ja päättyvät encoreen. Lisäksi selkeimpänä visiona alkuvaiheessa oli myös livemusiikin ja konemusiikkimaisen äänimaailman yhdistäminen. Tilallisuudella oli itselleni myös suuri merkitys. Tanssistudion vieressä olevaa ns. flyygeliaulaa hahmottelin myös vahvasti osaksi esitystilaa. Ensimmäinen ajatukseni oli hyödyntää molempia tiloja ja liikuttaa yleisö tilasta toiseen. Pimeästä, synkästä ”mustasta laatikosta” valoon ja avaruuteen. Lopulta kuitenkin luovuin ideasta siirtää yleisöä. Tätä ns. toista tilaa halusin kuitenkin hyödyntää tavalla tai toisella, jonka ratkaisu syntyi lopulta yhteistyössä taiteellisen suunnittelutyöryhmän kanssa visuaalista kokonaisuutta suunniteltaessa. Tällaisin reunaehdoin lähdin rakentamaan esitystäni.

Ennen harjoituskauden alkua, marraskuussa 2016 sain lopullisen työryhmän kasaan ja saatoimme lähteä rakentamaan esitystä. Näyttelijöiksi tuli viisi naista ja muusikkoina olivat pianisti, kontrabasisti sekä saksofonisti. Lisäksi työryhmään kuului lavastaja, äänisuunnittelija (aluksi kaksi eri suunnittelijaa), valosuunnittelija ja tuottaja.

Työryhmälle tekemäni kyselyn aluksi halusin kartoittaa heidän reaktioitaan siitä, miltä tuntui se, kun pyysin mukaan ja mitä ajatuksia se herätti, että astuu mukaan produktion, jossa käsitellään todellisten ihmisten todellisia tarinoita. Kaikki näyttelijät olivat otettuja ja innostuneita siitä, että pääsisivät mukaan tekemään tätä produktiota. Tosin silläkin oli vaikutusta, että osan tunsin erittäin hyvin ennen projektiin hyppäämistäkin. Tutut myönsivätkin, että suostuivat tulemaan mukaan esitykseen, ilman että tiesivät aluksi, mitä teos käsittelee. Ohjaajan mieltä lämmittää kuulla, että he ovat alusta lähtien olleet innoissaan, vaikka selkeää kuvaa ei vielä puoli vuotta ennen harjoitusten alkamista ollutkaan. Kuten yksi näyttelijöistä kommentoi, niin hänen mielestään oikeiden tarinoiden käsitteleminen oli vain plussaa sen jälkeen, kun tiesi, että hyvä porukka tekijöitä olisi kasassa.

Tositarinoiden käsittely antoi työryhmälle lisämotivaatiota jo valmiiksi olevan innostuneisuuden ruokkimiseen. Yhdelle muusikoista tämä oli ensimmäinen kokemus teatteriproduktiossa työskentelemisestä, ja muutkin olivat kiinnostuneita sekä innostuneita lähtemään mukaan, ja miettivät mikä tulisi olemaan musiikin rooli esityksessä. Tosin vastauksissa tuotiin esille myös jännitystä, pelkoa ja jopa ahdistusta. Ei niinkään mukaan lähteminen vaan tositarinoiden käsittely oli se, joka jännitti, varsinkin kun tarinat olivat hyvin rankkojakin. Sen vuoksi ainakin yhdelle työryhmäläisistä oli tullut sellainen tunne, että esityksestä tulee synkänpuoleinen tarinoiden luonteen vuoksi. Täytyy ohjaajana myöntää, että samaa pelkäsin aluksi itsekkin. Pohdin, onko tämä vain valitusvirttä ja masennuksessa rypemistä teatterin ”mustassa laatikossa”. Samoin pelkäsin myös aivan samaa asiaa ohjaajana kuin työryhmän jäsenetkin, joita pelotti nimenomaan tarinan nivoutuminen ja johdonmukaisuuden löytyminen sekä se miten tarinoista koostuu eheä teatteriesitys. Ettemme vain pilaisi yksittäisten tarinoiden tunnelmaa ja sanomaa. Kuten yksi näyttelijöistä totesi: ”Todellisten tarinoiden käsitteleminen vaatii taitoa ja tarkkuutta, hienotunteisuutta ja rohkeita, tiedostettuja riskejä.” Kuitenkin aihepiiri koettiin hyvin mielenkiintoiseksi ja innostavaksi.

Esiintyjänä minulle on palkitsevaa tuoda esille ja kertoa yleisölle jonkun merkityksellisestä elämästä. Tositarinat tuntuvat jollain tapaa vaikuttavimmilta ja ällistyttävimmiltä, koska mitään ei ole keksitty. (N1)

Tavatessani työryhmän ensimmäisen kerran minulle kuitenkin tuli tunne siitä, että tämän porukan kanssa on hyvä lähteä tekemään tätä juttua ja olin luottavaisin mielin siitä, että tarinat, joita haastatellut ihmiset olivat kertoneet, olisivat hyvissä ja kunnioittavissa käsissä tämän ryhmän kanssa. Uskon tämän tunteen syntyneen siitä, että kun ensimmäisen kerran istuimme yhdessä sohvarykelmässä ja kuuntelimme erään haastatellun tarinaa, kaikki kuuntelivat sitä herkeämättä ja nauhan loputtua kommentoivat sitä sävyllä, joka huokui kunnioitusta ja myötäelämistä. (N2)

5 Harjoituskausi

5.1 Kohti Kokonaista

Aloitimme harjoitukset joulukuussa 2016. Ensimmäisissä tapaamisissa olivat läsnä kaikki näyttelijät sekä tuottaja. Ajoittain paikalla olivat myös muusikot. Aloitimme läpikäymällä haastatteluja, jotka olin litteroinut haastattelunauhoista. Luimme tekstit ja kuuntelimme myös pätkiä tallenteista. Pohdimme, mitä ajatuksia ne meissä herättivät. Nauhoja kuunnellessa samalla tarinat selkeästi resonivat jotain meissä. Huomasin ohjaajana haluni herättää työryhmääni ajattelemaan ja pohtimaan myös omaa elämäänsä ja yhteiskuntaa, jossa elämme suhteessa kerrottuihin elämäntarinoihin.

Suurimman osan alkukeskusteluista, ”alkupöhinöistä”, talletin nauhalle. Keskustelimme pitkiä aikoja ja vuolaasti teemasta, yhteiskunnallisista kysymyksistä, ihmisyydestä jne. Jälkeenpäin ajatellen käytimme ehkä jopa liian paljon aikaa tällaiseen pöhinään. Koska itsekin haistelin ja haeskelin suuntaa mitä kohti mennä, aikaa kului tällaiseen yleismaailmalliseen tematiikan metsästämiseen. Saimme ideoita kohtauksista ja siitä minkälaisia asioita oli merkityksellistä tuoda näyttämölle henkilön tai tarinan näkökulmasta. Kirjasin ideoita ylös. Osa kohtausideoista hiipui pois ja osa jalostui ja päättyi lopulliseen esitykseen. Yksi suurimmista materiaalin karsimisista tapahtui jo tässä vaiheessa, kun omaisilta saatu sota-ajan kertomus jäi pois. Pidin sitä kuitenkin varalla vielä harjoituskauden puoleen väliin, vaikka emme aktiivisesti siihen enää palanneet. Työryhmä koki, että kun he eivät enää voineet kuulla henkilön autenttista ääntä, niin ihmisen tarina jäi jotenkin etäiseksi. Olimme jo saaneet viisi erilaista tarinaa, jokaiselle näyttelijälle omansa, johon pureutua syvemmin.

Kartoitin työryhmän kokemuksia harjoituskaudesta kysymällä, mikä heille oli olennaista kun dokumentoiduista haastatteluista työstettiin fyysistä teosta, ja miltä näyttelijöistä tuntui hypätä oikean ihmisen nahkoihin. Samoin kartoitin kokemuksia esityksen luomisessa käytettyjen devising-työtapojen toimivuudesta ja siitä, miltä tuntui mennä omiin, jo eletyn elämän kokemuksiin, lapsuuteen ja nuoruuteen. Ja kumpi heille oli harjoituskaudella ja esityksen rakentumisessa merkittävämpää, dokumentaarinen vai työryhmästä nouseva materiaali?

Työryhmälle haastattelujen kanssa työskentely valkeni ja avautui, kun he saivat monologitekstin, jota lähteä työstämään. Tekstin eteen saaminen oli lähes kaikille ensiarvoisen tärkeää. Monologien muotoutuminen lopulliseksi versiokseen vei kuitenkin aikaa ja vaati ryhmän yhteistä panosta muokkaukseen. Tämä vaihe koettiin puuduttavaksi ja herätti malttamattomuutta, mutta samalla se koettiin myös yhdeksi antoisimmista vaiheista. Ohjaajana koin haasteelliseksi herkullisten, itselleni tai työryhmälle alkukeskusteluissa merkityksellisten kohtien pois leikkaamisen. Mikä on tärkeää, mikä jätetään pois, miksi tämä säästetään? Nämä kysymykset nousivat esiintyjilläkin matkan varrella esille, koska ohjaajana otin mielelläni vastaan myös heidän tuntemuksiaan tekstin suhteen, ja he olivat mielellään vaikuttamassa sisältöön.

Luimme alussa puolivalmiit monologit ääneen, kuten aivan tavallisissa lukuharjoituksissa, ja tämä auttoi sisäistämään monologia. Kävimme koko ajan myös keskustelua siitä, mitä ajatuksia teksti herätti. Pohdimme mitä kukin haastatteluista kertoo ja miksi kertoo niin kuin kertoo? Salaako haastateltu jotain ja jos, niin mitä ja miksi? Miten ja mitä äänenpainot ja puhe kuvailevat enemmän verrattuna litteroituun, jopa tunteettomaan tekstiin? Pyrimme ymmärtämään ja tuntemaan ihmisiä tarinoiden takana.

Analysointi tuntuikin olevan merkittävä osa omaa ohjaajuuttani, ellei peräti jopa perisynti. Turhaankin analysointiin saattoi valua liiankin kauan aikaa näin jälkikäteen omasta näkökulmasta katsottuna. Mutta merkittävä osa esityksen rakentumista ne kuitenkin olivat. Yksi näyttelijöistä kommentoikin, että hänelle oli tärkeää perehtyä siihen, miksi haastateltava oli sanonut jotain, mitä hän sillä tarkoitti ja mitä se hänelle merkitsi. Myös muusikot kokivat keskustelut merkittäviksi, koska näiden ”sessioiden” myötä he saivat myös musiikillisia ideoita sekä laajemman kuvan kokonaisuudesta tai fiiliksiä, joita saattoi lähteä yrittää tuottamaan omalla soittimella.

Oikean ihmisten nahkoihin hyppääminen tuntui näyttelijöistä suurelta vastuulta ja jännittävältä, jopa paineiselta, mutta silti innostavalta. Aito tarina loi suurempia paineita näyttellä uskottavasti ja tehdä oikeutta tarinalle yleisössä olevia päähenkilöitä ja heidän omaisiansa kohtaan. Tosin tarkoitus ei ollut imitoida ja tuoda autenttista henkilöä näyttämölle, joten siinä mielessä uskottava hahmon luominen ei ollut Kokonaisessa se merkityksellinen esityksellisyyden muoto. Mutta ymmärrän tämän työryhmäläisen ajatuksen ohjaajana juuri kunnioituksen kautta. Kuten eräs näyttelijöistä kommentoi, ettei pysty olemaan tuo oikea ihminen, vaan omannäköisensä tulkinta oikeasta ihmisestä.

Mielessä vilisi paikoittain paljonkin kysymyksiä: kunnioitanko nyt tällä esiintymisen tavalla alkuperäistä tarinankertojaa ja hänen kokemaansa? Enhän unohda jotain oleellista? Ymmärrätkö varmasti, mistä tässä tarinassa on kyse? Vastuu myös valjasti innostukseen ja kunnianhimoisuuteen. Haluan tehdä tämän tinkimättömästi ja hyvin! (N2)

Tarinaa astumista helpotti se, että työryhmä sai kuulla alkuperäisten tarinankertojien äänen nauhalta, jolloin monologiin sai enemmän syvyyttä, kun sai kuulla, kuinka haastateltu kertoi omaa tarinaansa. Haastatteluiden litteroituja ääninauhoja käytettiin lopulta myös osana esityksen loppua. Yksi näyttelijöistä halusi jopa oman roolityönsä rakentamisen kannalta myöhemmin tavata henkilökohtaisesti tarinansa kertoneen, jonka monologin hän esitti. Muusikoille oli jännittävää nähdä, miten näyttelijät rakensivat ja tulkitsivat luomiaan tarinan kertojia. Heilläkin oli mielessä se, miten tarinoiden oikeat ihmiset vastaanottavat esityksen.

5.2 Työryhmän henkilökohtainen materiaali

Esityksen toinen taso ja työskentelytapa oli aikaisempaa vieläkin työryhmälähtöisempi. Tässä tasossa merkityksellisistä olivat lapsuuden ja nuoruuden kokemuksien läpikäyminen ja esille tuominen esitykselliseksi materiaaliksi. Vuodenvaihteen jälkeen aloimme työstämään enemmän työryhmälähtöistä materiaalia luomalla kehollista materiaalia aluksi aivan peruskontakti- ja liikkumisharjoitteiden kautta. Näissä harjoitteissa olivat myös muusikot läsnä. Teimme myös kehollisia harjoitteita vauvasta vanhuuteen -tyyli- sesti, naisen elämäнкаari -ajatteluun perustuen. Pohdimme naisellisia stereotypioita ja kohtauksia liittyen niihin. Hain selkeästi ohjaajana jotain kepeyttä synkän pohjavireen päälle. Naisellista höpsöttelyä jopa.

Muut alustavalla tasolla olleet materiaalin tuottamisen ideat koskivat myös äitisuhdetta ja sitä millaista naiseuden historiaa kannamme harteillamme. Tämän vuoksi pyysin työryhmää haastattelemaan omia isoäitejään ja äitejään heidän naiseuden kokemuksista. Ajan loppuessa kesken ja välillä jopa lipuen sormien välistä emme ennättäneet paneutua näihin tehtäviin prosessin aikana niin paljon kuin olisin halunnut.

Näyttelijöitä oli mielenkiintoista ja jopa osittain terapeutista tehdä näihin kokemuksiin suunnattuja harjoitteita. Toki näissäkin tilanteissa näyttelijät kokivat pientä pelkoa siitä, mitä haluaa itsestään paljastaa. Nämä kokemukset taas ruokkivat jonkinlaisista henkilökohtaisuuden voittoa, jolloin uskalsi olla omana itsenään auki muille. Mieleen saattoi nousta muistoja, jotka oli melkein unohtanut, ja ne yllättivät. Harjoitteet sysäsivät jopa syvempään itsetutkiskeluun. Kuitenkin työryhmän henki loi luottamuksen ilmapiirin, jossa sai ja uskalsi kertoa omasta elämästään. Minulle ohjaajana oli erittäin tärkeää luoda juuri tällainen kuvatus kaltainen työskentely-ympäristö. Koin, että vain luottamuksen ja hyvän yhteishengen avulla saamme luotua materiaalia, jonka käsitteleminen voi olla haastavaakin. Se oli vastavuoroisuuden ja sen yhteisen liekin puhaltamisen ajattelua, jota penäsin itseltäni ohjaajana sekä työryhmältä.

5.3 Materiaalien välinen dialogi

Ennen vuodenvaihdetta ja harjoitustaukoa koin olevani hukassa sen kanssa, miten haluaisin tarinoita käyttää. Tässä vaiheessa en ollut vielä syvällisemmin valaistunut dokumenttiteatterin keinoihin omassa esityksessä tai niitä piirteitä en nähnyt vielä tarkasti. ”Millaista esitystä ylipäänsä olemme tekemässä”, kysyin itseltäni jatkuvasti. Sattumalta menin katsomaan KOKO-teatterin ja Kajaanin kaupunginteatterin yhteistyöproduktiota *Valkoinen peura*. Siitä inspiroituneena halusin käyttää haastattelujen tasoa ja työryhmälähtöistä tasoa erikseen. Silloin päätin, että haastatteluiden naisten tarinat tullaan esittämään monologeina. Ja tällöin syntyivät myös esityksen tasot 1 ja 2, joissa ”ykköstaso” oli ns. monologien taso ja ”kakkostaso” työryhmälähtöisen materiaalin taso. Tällöin halusin tasojen vaihtuvan hyvin selkeästi ja räikeästikin, mutta lopulta ne sulautuivat yhteiseksi kokonaisuudeksi. Työryhmälähtöisestä materiaalista muodostui välikkeitä monologiin väleihin. Tällöin aloin myös nähdä esityksen toisen punaisen langan, haastatteluiden tarinoiden ohella, olevan elämänkaari ja työryhmäläisten matka naiseksi.

Kysyin kyselyssäni myös, kumpi oli näyttelijöille tärkeämpää, dokumentaarinen materiaali vai ryhmästä nouseva materiaali. Henkilökohtaisesti koettiin tärkeämmäksi ryhmästä

lähtöisin oleva materiaali, mutta yksi näyttelijöistä tiivistä hienosti sen, mitä ohjaajana materiaalista ajattelen:

On vaikea arvottaa kumpi olisi ollut tärkeämpää. Dokumentaarinen materiaali oli alkukipinämmä, johon nojata, johon palata ja jonka vuoksi olemme täällä. Dokumentaarinen materiaali oli prosentuaalisesti suuremmassa osassa, sillä siihen pohjasimme monologimme ja lähestulkoon koko esityksen. Samaan aikaan teimme esitystä hyvin pitkälti yhdessä ryhmän kanssa, jonka vuoksi jokaisen panos ja tuottama materiaali oli tärkeää ja vei dokumentaarista materiaalia lihallisempaan muotoon. Ryhmän materiaali teki Kokonaisesta kokonaisen. Molemmilla materiaaleilla oli siis mielestäni korvaamaton panos lopputulokseen. (N2)

5.4 Ensi-ilta lähestyy

Ajankäytöllisesti tein tammikuussa sen valinnan, että keskitymme monologiin valmiiksi saattamiseen. Käytimme siis suurimman osan ajasta tämän tason rakentumiseen, harjoitteluun, roolityöskentelyyn jne. Litteroidut, useiden sivujen haastattelut muokkautuivat lopulta maksimissaan kahden sivun mittaisiksi teksteiksi. Matkan varrella teimme lukuisia muutoksia, ja tekstit elivät vielä tässä vaiheessa paljonkin. Teimme usein hyvinkin tarkkaa tekstityöskentelyä, ja ohjaajana tartuin näihin muutoksiin ja niiden tekemiseen ajoittain ensisijaisena tehtävänäni. Toimin siis myös dramaturgina. Tämä vei myös huomattavasti aikaa harjoitusprosessista. Jälkeenpäin ajatellen se kannatti, jotta saimme tiivistettyä ja koottua monologeista selkeät ja toimivat kokonaisuudet. Kill your darlings-lause vilahteli puheessani lukuisia kertoja tässä vaiheessa. Leikkasimme ja muokkasimme paljon myös ryhmänä tekstiä. Muokkaaminen ei tarkoittanut tekstin varsinaista muokkaamista. Dokumenttiteatterin sanasanaisen tyylin mukaan halusin olla uskollinen autenttiselle puheelle, mutta saatoinkin leikata tarinoista sivuhenkilöitä, epäolennaisuuksia tai muuten lavalla toimimattomia hetkiä pois käsikirjoituksesta.

Tässä vaiheessa olin tehnyt sen ratkaisun, että esityksessä on periaatteessa kaksi puoliaikaa, vaikka varsinaista väliaikaa ei olisikaan. Ensimmäisellä puoliskolla olisi tarinoiden maailma, joka saattoi olla synkkäkin. Tähän vaikutti alkuperäinen ajatteluni mustassa laatikossa olemisesta ja lopulta sieltä ”vapautumisesta” kohti toivoa ja valoa (= toista tilaa, flyygeliä). Toinen puolisko olisi nimenomaan toivon maailma, kokonaisuuden maailma.

Kuten devising-työskentelylle on tyypillistä, hioimme ja rakensimme, muokkasimme ja muutimme, niin musiikkia, koreografiaa kuin kokonaisuutta aivan loppumetreille asti. Näin jälkikäteen katsoen olen hieman järkyttynyt, kun huomaan työvihkoani lukiessani,

kuinka jäsentymätön muun muassa epilogi oli vielä viikkoa ennen ensi-iltaa. Muistikuvissani olimme jo suhteellisen valmiita tuossa vaiheessa. Ensi-illassa saatoin lopulta ohjaajana huokaista. Kokonaisen esityksen kuitenkin saimme lopulta aikaiseksi.

Kuva 1. Kohtaus Kokonainen-esityksestä, jossa kuvataan kodittoman maailma. Kuvaaja: Hanna Tuomisto

6 Esityskausi ja jälkimainingit

6.1 Esitykset ovella

Lopulta olimme siis tulleet siihen hetkeen, kun avaamme maailmamme ja tositarinoiden maailman muille ihmisille katsottavaksi. Ja se oli niin minulle kuin esiintyjillekin huikea tunne. Esitykset ymmärrettävästi jännittivät hieman ja oman lisänsä siihen toi tietysti se, että tarinansa kertoneet saattoivat olla yleisössä. Kuitenkaan kukaan ei pelännyt, että joku saattaisi loukkaantua omasta potretistaan. Työryhmälle oli tärkeää tehdä parhaansa. Toki ”tavallisellekin” yleisölle antaa kaikkensa, kuten yksi muusikoista totesi, mutta tarinansa kertoneiden läsnäolo toi vielä erityisen latauksen näyttämöllä oloon. Tietysti työryhmä koki, että esitykset piti aina vetää mahdollisimman hyvin riippumatta siitä,

ketä yleisössä oli. Näyttelijä kuvasi kokemustaan siitä, miltä ajatus hahmonsa esikuvasta yleisössä hänestä tuntui näin:

Se oli jännittävää, sillä en ollut koskaan tavannut kyseistä henkilöä ja mielikuvani hänestä oli vain hänen nauhalta kuulemani ääni, tapa kertoa ja itse tarina. Halusin tehdä parhaani ja olla uskollinen tekemiseni tavalle, sille että kunnioitan tarinan-kertojaa jokaisella lauseella – onhan kyseessä hänen tarinansa. Kylmänväreet vilisivät selässä, kun eräs kaunis esityspäivä eräs katsojista tuli sanomaan: 'Hei, sä kerroit just mun tarinan'. (N2)

Kartoitin näyttelijöiltä myös sitä, miltä tuntui lopulta kertoa lavalla asioita omasta elämästään. Olin antanut näyttelijöille sen valinnan, että he saavat kertoa juuri niin syvällisesti itsestään kuin haluavat. Sydänverille ei kenenkään tarvinnut itseään raastaa yleisön silmien alla. Jotta tällaiselta kokemukselta välttyttäisiin, loin arkisisilla kokemuksilla ja toiveilla keveyttä näihin kohtauksiin. Tämä tarkoitti hassuja lapsuuskokemuksia tai aivan arkisia toiveita ("mä haluaisin toisen kissan" tai "tänään mä haluaisin syödä pizzaa"). Kaikki kokivat, että itsestään kertominen ja omana itsenään oli mielekästä ja hauskaakin, tosin pientä jännitystä oli paikoitellen, koska tilanne saattoi olla uusi. Toisin sanoen omana itsenään ei ole joutunut olemaan teatteriesityksessä. Yksi näyttelijöistä koki vaikeaksi tuoda omaa henkilökohtaista minäänsä näyttämölle, koska halusi pitää näyttelijäminän ja oman henkilökohtaisen elämän erossa toisistaan. Tähän tuntemukseen vaikutti se, että hänellä oli hyvin tarkat yksityisyyden rajat ja tämä työskentely herätti ristiriitaisiakin tunteita hänessä itsessään. Kokemukset kuitenkin vaihtelivat työryhmässä. Eräs näyttelijä taas puolestaan piti kovasti siitä, että sai kertoa itsestään jotain henkilökohtaista ja antaa näin myös oman panoksensa esitykselle. Hän totesi, että "koska esityksemme käsitteli oikeiden ihmisten omia tarinoita, tuntui reilulta kertoa ja jakaa jotain myös itsestäni".

Intiimi tila sai myös pohtimaan sitä, kuinka intiimi yleisösuhte voisi olla. Tanssistudiossa yleisö on hyvin lähellä silloin, kun esiinnyttään eturampissa ja katsomo suhteellisen pieni. Eräs esiintyjistä oli pohtinut, miksi esiintyä ison lavan olemuksella, kun hengityssäänikin hiljaisuudessa kuuluu selkeästi. Tämäkin loi jo oman tunteensa henkilökohtaisuudesta. Näyttelijät olivat välillä hyvin lähellä, ajoittain kosketusetäisyydellä ja tanssiessaan ilmavirran saattoi tuntea. Toimme tarinat lähelle, ja samalla olimme lähellä -kokemus luo erityisen aspektin henkilökohtaisuuden teemaan.

6.2 Oven sulkeuduttua – aukesi ikkuna?

Henkilökohtaisesti prosessi lisäsi joidenkin näyttelijöiden ja muusikoiden syvällisempää pohdintaa omasta elämästään, kun taas joillekin produktiossa mukana olo ja teemojen käsittely ei niinkään tuonut lisää ajatuksia tai sysännyt kohti mitään erityistä ajatuskelaa. Tosin monet kommentoivat, että ehkä ajatuksia omasta henkilökohtaisesta prosessista nousee pintaan vasta kuukausien tai jopa vuosien päästä (koko elämähän on prosessi, kuten eräs muusikoista toteaa). Sitä ei vain näe välttämättä vielä. Isoja teemoja kokonaisuuteen liittyen joka tapauksessa moni esiintyjistä on pohtinut projektin aikana. Eräs esiintyjistä jopa kuvailee, että on huomannut kuuntelevansa ihmisiä tarkemmin ja tämän hän näkee lähteneen siitä, että on kuullut ihmisten autenttisten äänien tulevan nauhalta. Samoin hän kuvailee, että on ottanut enemmän yhteyttä ihmisiin, joita ei ole pitkään aikaan tavannut, ja tämä siksi että saisi heidät takaisin omaan tarinaansa. Projekti sysäsi pohtimaan omaa perhettä ja suhteita siihen, sekä pohtimaan omia haaveita ja valintoja elämässä, ja samalla olemaan itselleen armollinen. Haastatteluiden naisten tarinoista nouseva toivo ja positiivisuus kaiken vaikean jälkeen teki esiintyjiin suuren vaikutuksen. Kuten eräs näyttelijöistä totesi, kuten olen myös ohjaajana pohtinut produktion jälkeen omaan henkilökohtaisuuteeni peilaten – ”Matka Kokonaisessa vahvisti jo ennestään mielessäni ollutta käsitystä: emme ole koskaan kokonaisia, ja hyvä niin.”

6.3 Katsomiskokemukset

Haastattelin tarinansa kertoneita naisia myös katsomiskokemuksista ja siitä, miltä tuntui nähdä oma tarinansa valmiissa esityksessä. He jännityksellä ja mielenkiinnolla odottivat esityksiä. Kaikille naisille katsomiskokemus on ollut tunteita herättävä kokemus. Oli hienoa nähdä oma tai omaisensa tarina näytämöllä. Syke nousi ja tunteet olivat pinnassa, mutta silti pystyi keskittymään tarinoihin. Kaikki olivat kokeneet, että heidän tarinaansa kunnioitettiin, ettei ollut mitään, mitä ei olisi saanut tuoda lavalla näkyväksi. Kaikki tärkeät asiat oli saatu mahdutettua monologiin sisään, myöskään muotoa eli suoraan kertomista sanasta sanaan, ei koettu vaikeaksi. Tosin monia helpotti se, että muutamia yksityiskohtia oli häivytetty tai oikeita nimiä ei salassapitoon vedoten käytetty. Pieni etäännytyks tosi turvallisesta katsomiskokemuksesta. Kun oma tarina oli ohi, saattoi jopa huokausta helpotuksesta, koska oli kuitenkin jännittänyt kokemusta, kuten eräs haastatelluista kertoi. Tosin muutamalle henkilölle muistoihin meneminen toi ikäviäkin tunteita pintaan. Pintaan tulleet asiat olivat sellaisia, joita kuitenkin yhä käsittelee. Katsomiskoke-

mus toi myös haikeuden tunnetta. Esimerkiksi haastattelun tytär kommentoi, että katsominen toi surumielisen olon. Hänen äitinsä ei enää ollut siinä kunnossa, että olisi voinut nähdä esityksen ja tytär olisi toivonut, että äitinsä olisi pystynyt näkemään Kokonaisen. Tunteeseen sisältyi myös luopumisen tunne, koska suurin osa hänen äitinsä pitkästä elämästä oli jo takana. Haastatteluille myös se oli tuntunut hyvältä, että osasimme esityksessä kuvata kokemuksia aidontuntuisesti, kuten yksi haastatteluista kommentoi:

Erityisesti mun mielestä oli hienoo se... miten se oli näytetty se, et mennään syvemmälle siihen kokemukseen. Et se oli mun mielestä tosi hieno. Ja hienosti toteutettu. Tunnistin siinä semmosen, et tommostahan se juuri on ollu. (H3)

Haastatteluille oli rakentavaa ja vaikuttavaa, ja oikeastaan vähän hassuakin kuulla jonkun toisen puhuvan samoilla sanoilla kuin millä hän itse ilmaisi itseään. Roolisuorituksia ja näyttelijäntyötä keuhuttiin. Roolitukset olivat onnistuneita jokaisen kohdalla. Samoin musiikkia muutama haastateltu kommentoi ylistäen. Tosin olin muutaman henkilön kanssa käynyt läpi kokemuksia äänimaisemasta kriisin keskellä tai heitä itseään miellyttäneestä musiikista vaikeimpina hetkinä, ja tätä musiikillista maisemaa he olisivat toivonneet esitykseen.

Mitään suurempaa negatiivista reaktiota esitys ei aiheuttanut. Tosin huumeiden käytön tarinansa kertonut koki monologinsa alussa olevan laulu- ja biletyiskohtauksen (kuva 2) ärsyttävänä. Hänen mukaansa kohtaus oli tekoiloa, kun tietää, että seuraavaksi ei seuraa mitään hyvää (ts. huumeiden käytöstä ei seuraa mitään hyvää). Hän koki sen osan kohtauksesta ilveilynä ja olisi toivonut, että mentäisiin nopeammin eteenpäin. Tätä toki perustelin ohjaajana siitä näkökulmasta, että koin esityksen tarvitsevan jonkin kepeyden vivahteen jossain kohtaa ja esityksen rakentuessa valinta oli tämä tekstin pätkän muuttaminen lauluksi. Tällainen kokemus on hyvä esimerkki nimenomaan henkilökohtaisesta katsomiskokemuksesta ja tietysti omassa tarinassaan todennäköisesti pienetkin erikoisuudet voivat nostattaa ns. karvat pystyyn. Tällaisia kokemuksiakin halusin kuulla. Mikä oli tuntunut hyvältä, mikä huonolta ja mikä nostatti tunteita?

Kuva 2. Kuva Kokonainen-esityksen huumemonologin alusta. Kuvaaja: Hanna Tuomisto

Halusin myös tietää, miltä autenttisten äänien ja oman äänen kuuluminen esityksen lopussa tuntui. Haastatelluista se tuntui hyvältä ja toimivalta. Aluksi muutama oli hätkähtänyt tätä ja miettinyt, että mitäköhän hänen puheestaan on poimittu, ja se hieman jopa nolotti, mutta sitten asiayhteys kuulostikin järkevältä ja esitykseen sopivalta. Myös haastatellun tytär kommentoi, että aluksi se kuulosti oudolta kun yhtäkkiä tutun ihmisen ääni alkoi kuulumaan, mutta lopulta hän piti tätä esityksellistä valintaa onnistuneena kuten muutkin tarinansa kertoneet. Kerroin kaikille, että se oli minulle ohjaajana erityisen tärkeää saada autenttiset äänet muodossa tai toisessa kuuluville, ja ne toivat mielestäni vielä syvempää merkitystä kokonaisuutta ajatellen. Lopun ovien avautumista takana olevaan tilaan (kuva 3) moni piti myös onnistuneena elementtinä. Kaiken ”mustassa mylerryksen” jälkeen tämä koettiin kuin ikään kuin tilaan olisi yhtäkkiä tullut happea, rauhaa ja arjen tasoa (pyykille meno). Yksi jopa koki, että he menivät ikään kuin vanhan talon vintille. Tila ei ollutkaan samassa tasossa vaan mustan yläpuolella.

Suurin osa olisi myös halunnut omaisten ja ystäviensä näkevän esityksen. Jotkut olivatkin tulleet äitinsä tai ystävänsä kanssa, ja ne keiden omaiset eivät päässeet mukaan, olisivat toivoneet että heidän läheisensä olisi nähnyt tämän. Pari tarinansa kertontta ei kuitenkaan olisi halunnut, että heidän läheisensä tai tuttavansa näkisivät esityksen tai hänelle asia olisi ollut ihan sama. Kysyttäessä miksi, yksi heistä kommentoi, että häpeävät itseään ja hänelle oli tärkeää, että vain hän itse näkee tarinansa lavalla. Toiselle taas se, että joku tutuista tulee katsomaan, oli kokemuksena merkityksetön. Muutama kohta esityksessä oli myös sellainen, joita eräs kertojista ei olisi halunnut läheistensä kuulevan. Ajatuskela olisi saattanut olla liian rankka läheisille ja läheisiä myös osa halusi suojella jopa synkiltäkin ajatuksilta.

Yksi erityinen piirre, jonka huomasin kokemushaastatteluja tehdessäni, oli se, miten kukin haastatelluista vertasi omaa elämäänsä ja tarinaansa toisen kertojan maailmaan. Toki tällainen oli myös luonnollinen reaktio. Sitä vain en ohjaajana ymmärtänyt ajatella esitystä tehdessäni. Kuten eräs haastatelluista kuvasi:

Ja sit mua koski tosi paljon se, että kun sä puhuit siellä sen esityksen jälkeen tän yhden toisen henkilön kanssa ja hän oli sitä mieltä, että hänen tarinansa on semmonen pikkunen ja vaatimaton. Ja sit ku mä ajattelin, että niiden muiden asiat on isompia kuin se oma. Kuitenkin. (H4)

Jokainen koki oman tarinansa jollain tavalla vähäpätöisempänä tai ei niin vaikealta verraten sitä muiden elämäkokemuksiin. Yksi haastatelluista vertasi omaa tämänhetkistä vaikeaa tilannettaan siihen, että toinen on joutunut elämään koko ikänsä vaikeiden asioiden parissa. Ja sitten tämä, kehen hän vertaa omaa tarinaansa, kokee että tuon ihmisen tilanne on paljon vakavampi kuin hänen on koskaan ollut. Olen miettinyt, mistä ajatusmalli johtuu. Suojeleeko itseään oman kokemuksensa rankkuudelta sillä ajatuksella, että jollain toisella onkin ollut vielä rankempaa, vai onko se suomalainen tapa vähätellä omaa tarinaansa? Tämä mielenkiintoinen pohdinta tuskin tulee saamaan vastausta tämän työn puitteissa. Koen, että meillä on niin erilaiset tavat käsitellä asioita tai suhtaudumme elämäämme. Se, mikä on omasta mielestä kauheaa, ei sitä välttämättä toisten mielestä olekaan tai on joutunut kohtaamaan omat pelkonsa ja se muuttaa käsityksiä omaan tilanteeseensa.

Kokemus kollektiivisen asian äärellä on tuntunut haastatelluista hyvältä. On saanut kokemuksen siitä, että ei ole yksin vaikean elämäkokemuksen ja tarinansa kanssa. Voimaannuttamisen kokemuksiakin naiset kertoivat. Jollain tavalla tämän kokemuksen kuultessani voin ohjaajana sanoneeni esityksen löytäneensä perille. Syvällä sisimmässäni

toivoin esityksen tuoneen toivoa, ja kun kokemus on ollut juuri pienestikin halutun kaltainen, olen iloinen. Esitys toi itselleni voimaa ja vielä hienompaa, jos se toi sitä myös muille.

Tähän lopuksi haluan nostaa yhden tarinansa kertoneen naisen ajatuksen siitä miltä esityksen katsominen tuntui. Hän kuvaili kokemusta näin:

Mä ajattelin ensin, että ei tunnu missään ja sitte ku se alko, ni mähän itkin melkein koko ajan. Ja sit mä ajattelin.. Mut se ei ollu semmosta.. Se oli jotenkin semmosta... hyvää. Semmosta puhdistavaa. Et mä olin tosi tyytyväinen sitten kun mä lähdin sieltä pois ja mä ajattelin, et onneks mä oon yksin. Et mä oon nyt yksin tässä näin. Et mä en haluis keskustella tästä kenenkään kanssa. Et mä haluan vaan niinku miettiä tän jutun läpi. (H4)

Kuva 3. Kuva Kokonainen-esityksen lopusta ja eheytyksen kuvauksesta. Kuvaaja: Hanna Tuomisto

7 Loppupäätelmät

Olen kirjallisessa opinnäytetyössäni käsitellyt taiteellisen lopputyöni työprosessia kysyen miten henkilökohtainen näkökulma toimii taiteellisen työn lähtökohtana ja työtapana. Pääpaino on ollut produktioon osallistuneiden, tarinansa kertojan tai työryhmän jäsenen, kokemuksien kartoittamisessa ja heidän henkilökohtaisuudessaan. Työtäni varten haastattelin uudelleen tarinansa kertoneet naiset sekä kartoitin kirjallisella kyselyllä työryhmän ajatuksia. Haastattelujen jälkeen litteroin nauhat ja aloin poimia sieltä yhteisiä aiheita sekä tutkailin mitkä vastaukset ja keskustelun aiheet olisivat selkeästi olennaisimpia tämän työn kannalta.

Voidaan todeta, että henkilökohtaisten tarinoiden ja elämänkertojen kertominen teatteriesitystä varten koetaan mielenkiintoisena prosessina ja mahdollisuutena. Kunhan vaikeiden asioiden käsittelystä on kulunut aikaa, voi elämänkertaansa läpikäyvä henkilö paremmin reflektoida kokemaansa. Kertomistilanteet usein koetaan hieman jännittävinä, mutta haastattelijan kunnioittavaa suhtautumista haastateltavaansa pidetään rentoutumisen mahdollisuuden edellytyksenä. Myös luottamuksen merkitys voidaan nähdä olennaisena lähtökohtana, jotta henkilökohtaisista asioista kertominen vieraalle ihmiselle on mahdollista. Tällainen materiaalin keruutapa voi saada tarinansa kertojan pohtimaan omaa elämäänsä, mutta mitään syvempää prosessiin sysäävää ei voida välttämättä nähdä tapahtuvan. Tähän nähdäkseni vaikuttaa haastatelluiden naisten lähtökohta, jossa he ovat jo joutuneet käymään läpi oman elämänsä kipupisteitä kauan ennen haastattelutilannetta. Muutamat kertoivat myös kokeneensa, että heidän tarinansa kertominen on tärkeää teatteriesityksen käyttöön, jotta yksityinen kokemus tulee yleiseksi. Muut ihmiset (tässä tapauksessa yleisö) voivat tätä kautta eläytyä ja jopa koskettua selviytymistarinan kaaresta.

Oman tarinansa näkeminen näyttämöllä on tunteikas ja tärkeä kokemus. Pieni etäännytyks, jossa oma, oikea identiteetti pysyy piilossa, koetaan tärkeäksi. Katsomiskokemus koetaan tällaisen esityksen jälkeen hyvänä, joskin pienet yksityiskohdat joita ei näe samalla tavalla kuin ohjaaja, voivat herättää ihmettelyä tai jopa ärtymystä. Suurin osa kuitenkin soisi omaa henkilökohtaisuutta käsittelevän teoksen tavoittavan myös omat läheisensä, joskin katsomiskokemus voi olla merkityksellistä käydä läpi yksin. Erityisenä piirteenä tässä työssäni elämänkerrallisuuteen nähden, voidaan nähdä vertailun ja osittain myös vähäpätöisyyden tunnereaktio tarinansa kertoneiden parissa, jossa toisen tarina nähdään usein järkyttävämpänä tai oma elämäntilanne helpompana, kun sitä verrataan

toiseen subjektiin. Tällainen kertomis- ja katsomiskokemus kuitenkin luo voimaantumisen tunnetta ja lisää voimaa selvitä arjessa.

Työssäni kävi myös ilmi, että tositarinat tuovat työryhmälle ja esiintyjille erityisen latauksen tehdä dokumentaarista esitystä. Tarinan kantaminen näyttelijänä otetaan vastuullisena tehtävänä ja oikeiden tarinoiden parissa työskentely koetaan kiinnostavaksi. Oikean ihmisen nahkoihin hyppääminen on jännittävä kokemus. Näyttelijät pohtivat kyselyn perusteella mielessään kuinka parhaiten kunnioittavaa alkuperäistä tarinan kertojaa ja hänen kokemustaan, miten tehdä tarinalle parhaiten oikeutta. Myös kokemus siitä, että tarinan oikea henkilö on yleisössä luo erityisen latauksen itse esiintymistilanteeseen.

Työryhmälähtöinen työskentely tässä produktiossa koettiin pääsääntöisesti hyvänä tapana työstää esityksellistä materiaalia. Työskentelytavat veivät kohti jopa omaa henkilökohtaisuuden voittoa, jossa uskalsi olla auki muille. Omana itsenään olo lavalla koettiin jännitteisenä ja joillekin se saattoi olla jopa vaikeaa, mutta suurin osa piti kokemusta mielekkäänä. Tällaisessa produktiossa nousee esille ajatus, että jos dokumentaarisen aineiston ihmiset ovat rohkeasti kertoneet tarinansa julkisesti, myös työryhmä kokee tärkeäksi sen, että he myös omina itsenään jakavat myös jotain itsestään. Työskentely ei välttämättä sysää henkilökohtaisesti tai esiintyjänä mihinkään erityiseen prosessiin, mutta sen arvioimista voidaankin ajatella vasta kuukausien tai jopa vuosien päästä, kun esitykseen ja sen aiheeseen on tullut etäisyyttä. Ja tämä olisi silloin jo toisen tutkimuksen aihe.

Tämän kirjallisen opinnäytteeni kokosin esityskauden jälkeen kasaan muutamassa kuukaudessa. Koulutusohjelman lakkautuksen vuoksi en voinut venyttää valmistumistani ja viedä opinnäytteen syvällisempää työskentelyä pidemmälle. Tähän vaikutti myös se, että jouduin sopimaan uudelleen haastatteluajatauluja tarinansa kertoneiden kanssa ja esimerkiksi odottamaan työryhmän vastauksia kyselyyn sekä oma kiireen tuntu läpi kirjoitus- ja analysointiprosessin. Näin ollen hieman vajavaisiksi jäivät esimerkiksi teorian yhdistäminen ja sen kanssa vuoropuhelu sekä ”punainen lanka” saattoi piiloutua ajoittain.

Tällaisilla teatterin tekemisen keinoilla on selkeästi tarvetta. Ihmiset kertovat tänä päivänä avoimemmin ja helpommin yksityisen alueelle menevistä kokemuksistaan. Ihmiset ovat kiinnostuneita ja halukkaita avautumaan. Voitaneen sanoa, että taiteella tällaisten asioiden käsittelyssä on selkeästi tarpeensa. Dokumentaarinen ja työryhmälähtöinen

työskentely on hyvä keino purkaa elämäkokemuksia. Työni jatkokehittely voisikin koskea miten tällainen työskentely edistää esimerkiksi terveyttä ja elämänhallinnan kokemuksia. Tässä työssä siitä oli mahdollisuus saada vain pieni olettaus. Työstäni voi olla hyötyä dokumentaarisen ja henkilökohtaisen materiaalin parissa työskenteleville teatterin tekijöille.

Tämän esityksen ohjaaminen ja sen analysointi tässä opinnäytteessäni vain lisäsi kiinnostusta dokumentaarisen materiaalin hyödyntämiseen ja minkälaisen materiaalin parissa haluan työskennellä mahdollisesti jatkossakin. Joskin monen erilaisen tekotavan alle sukeltaminen voi olla myös raskasta ja seuraavaksi todennäköisesti mietin tarkkaan selkeämmät suuntaviivat esityksen rakentumiselle.

Ison työryhmän ja monien palasten ohjaaminen ensimmäisenä ohjauksena on raskas kokemus. Raskaudesta huolimatta myös rakas kokemus ja elämys. Elämyksellä tarkoitan, että ensimmäinen oma ohjaus on asia, jota omassa elämäntarinassaan tulevaisuudessa muistelee lukuisia kertoja. Vaikutuinkin kerrotuista elämäntarinoista ja kohtaamisista. Jokaisella ihmisellä on oma, ainutlaatuinen tarinansa. Koin tärkeäksi tuoda nämä elämänkerrat näyttämölle jotta ne eivät hukkuisi mikrohistorian hämääseen.

Lähteet

Haug, Frigga 1999. Memory-work as a method of social science research: a detailed rendering of memory-work method. [verkkodokumentti]. <http://www.frigga-haug.inkrit.de/documents/memorywork-researchguidei7.pdf> (luettu 8.5.2017).

Junttila, Janne 2010. Dokumentaarinen teatteri 2000-luvulla. Pro gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/81981/gradu04603.pdf?sequence=1>

Junttila, Janne 2012. Dokumenttiteatterin uusi aalto. Helsinki: Like.

Jänicke Tuuja 2008. Historfriikki - muistitietoprojekti Teatteri Venuksen toimintakulttuurista. Pro gradu-tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto

Kalela, Jorma & Lindroos, Ilari 2001. Jokapäiväinen historia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Koskenniemi, Pieta 2007. Osallistava teatteri, devising ja muita merkillisyyksiä. Helsinki: Opintokeskus Kansalaisfoorumi.

Makkonen, Anna 1993. ”Lukijani, lähdetkö mukaani?” - lajitietoisuus naisten omaelämäkerroissa. Piela, Ulla (toim.) 1993. Aikanaisia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Puheen iltapäivä. Dokumenttiteatterin uudet aallot. Janne Junttilan haastattelu. 2016. Yle Puhe. Hanna Kinnunen, 14.1.2016.

Teatterikorkeakoulu. 2007. Autoetnografinen tutkimus. [verkkodokumentti]. Helsinki: Teatterikorkeakoulu. <http://www.xip.fi/tutkija/0406.htm> (luettu 3.5.2017).

Tieteen termipankki. 2014. Autobiografia/omaelämäkerta. [verkkodokumentti]. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:omael%C3%A4m%C3%A4kerta> (luettu 8.5.2017).

Julkaisemattomat lähteet:

Hagman, Tea 2017. Kokonainen-esityskäsikirjoitus. Tekijän hallussa.

Haastattelunauhat ja litteroidut haastattelut. Tekijän hallussa.

Haastattelupohja, esiintyjä

ENNEN HARJOITUKSIA:

- 1) Mikä oli ensireaktiosi kun pyysin sinua mukaan esitykseen jossa käsitellään ihmisten todellisia tarinoita?
- 2) Miltä tuntui ajatus työskentelemisestä ilman varsinaista käsikirjoitusta tai pelkästään aihelähtöisesti?
- 3) Herättikö projektissa oleva eheytyminen ja kokonaisuuden tematiikka sinussa jotain ajatuksia?

HARJOITUSKAUSI:

- 4) Miltä se tuntui, kun tiesit että hyppäät oikean ihmisen nahkoihin?
- 5) Miltä tuntui mennä omiin lapsuuden ja nuoruuden kokemuksiin?
- 6) Miltä tuntui osittain esityksen luomisessa käytetyt devising-työtavat?
- 7) Oliko sinulle ryhmästä nouseva materiaali vai dokumentaarinen materiaali tärkeämpää?
- 8) Mikä oli sinulle toimivaa/olennaista, kun dokumentoiduista haastatteluista työstettiin fyysistä teosta?
- 9) Miten vein ohjaajana mielestäsi työtä eteenpäin (plussat ja miinukset)?

ESITYKSET:

- 10) Miltä esiintymiset sinusta tuntuivat, kun tiesit että oikea, tarinansa kertonut henkilö saattoi mahdollisesti olla yleisössä?
- 11) Miltä tuntui kertoa lavalla itsestäsi yleisölle (Olipa kerran minä sekä Minne olen menossa-kohtaukset)?
- 12) Oletko saanut palautetta yleisöltä? Minkälaista?

JÄLKIMAININGIT:

- 13) Käynnistikö projekti sinussa esiintyjänä jonkin prosessin?
- 14) Käynnistikö projekti sinussa henkilökohtaisesti jonkin prosessin?

- 15) Muuttuiko suhteesi käsiteltyyn teemaan (eheytymiseen ja kokonaisuuteen) projektin päätyttyä?

Haastattelupohja, muusikko

ENNEN HARJOITUKSIA:

- 1) Mikä oli ensireaktiosi kun pyysin sinua mukaan esitykseen jossa käsitellään ihmisten todellisia tarinoita?
- 2) Miltä tuntui ajatus työskentelemisestä ilman varsinaista käsikirjoitusta tai pelkästään aihelehtoisesti?
- 3) Herättikö projektissa oleva eheytyksen ja kokonaisuuden tematiikka sinussa jotain ajatuksia?

HARJOITUSKAUSI:

- 4) Miltä se tuntui tai mitä ajatuksia herätti, kun tiesit että näyttelijät hyppäävät oikeiden ihmisten nahkoihin?
- 5) Miltä tuntui tuottaa musiikkia vuorovaikutuksessa tekstin, näyttelijöiden ja tarinoiden kanssa?
- 6) Miltä musiikin luominen esitykseen kokonaisuudessaan tuntui? Mikä haasteellista ja mikä helppoa?
- 7) Miltä tuntui esityksen rakentamisessa käytetyt työtavat?
- 8) Mikä oli sinulle toimivaa/olennaista, kun dokumentoiduista haastatteluista ja työryhmän materiaaleista työstettiin fyysistä teosta?
- 9) Miten vein ohjaajana mielestäsi työtä eteenpäin (plussat ja miinukset)?

ESITYKSET:

- 10) Miltä esiintymiset sinusta tuntuivat, kun tiesit että oikea, tarinansa kertonut henkilö saattoi mahdollisesti olla yleisössä?
- 11) Miltä teatteriesityksessä soittaminen tuntui muusikon näkökulmasta (kun olitte selkeästi näkyvillä ja osa teosta)?
- 12) Oletko saanut palautetta yleisöltä? Minkälaista?

JÄLKIMAININGIT:

- 13) Käynnistikö projekti sinussa esiintyjänä jonkin prosessin?

- 14) Käynnistikö projekti sinussa henkilökohtaisesti jonkin prosessin?
- 15) Muuttuiko suhteesi käsiteltyn teemaan (eheytymiseen ja kokonaisuuteen) projektin päätyttyä?